

Tudor NEDELCEA

O carte eveniment

Temă pentru acasă: închisoarea ca demnitate umană

Abstract

This is a book review about Nicolae Dabija's novel Tema pentru acasa ("Homework"), in which the main character, Mihai Ulmu, suffers a long detention in Siberia. In our opinion this is a book which deserves the Nobel Prize.

Keywords: Nicolae Dabija, communism, detention, Nobel Prize.

Cunoscut și apreciat ca atare drept poet, eseist, istoric literar, autor de manuale școlare, gazetar din descendență eminesciană, om politic și militant al românismului în Basarabia și pretutindeni, academicianul Nicolae Dabija (născut la 15 iulie 1948 în comuna basarabească Codreni) ne surprinde prin apariția acestui roman: *Temă pentru acasă* (Iași, Princeps Edit, 2009, redactor Daniel Corbu), cu o postfață pertinentă și sugestivă, *Dragoste în Infern*, de Theodor Codreanu, reputat și deopotrivă temut critic, istoric literar și polemist cu argumente.

Scrierea acestui roman ține de domeniul paranormanului: în vara anului 2007, autorul a avut un accident: a căzut de pe o stâncă din preajma Mănăstirii basarabene Țipova. „Și atunci, în acele clipe dintre viață și moarte, iar mai exact – dintre moarte și viață, mi s-a arătat această carte: mai întâi am văzut-o – toată! – în câteva fracțiuni de secundă, apoi, pe măsură ce trecea timp, aceasta mi se dezvăluia filă cu filă, frază cu frază, cuvânt cu cuvânt, în toată dimensiunea ei”.

Și, totuși, totul este normal. Tema romanului fiind comportamentul uman într-una din cele mai groaznice închisori din lume (Siberia), ea are corespondent în creațiile de dincoace de Prut, fără ca autorii basarabeni să fi cunoscut, la vremea scrierii lor, aceste cărți.

Dacă se compară, de pildă, versurile basarabeianului Grigore Vieru din *Reaprindeți candela* („Doamne, intră și-n a mea chilie / Și

amândoi răniți și înghețați / Să ne încălzim cu bucurie / Unul lângă altul ca doi frați”) cu cele ale olteanului Radu Gyr din *Iisus în celulă* („Azi-noapte Iisus mi-a intrat în celulă / O, ce trist și ce nalt părea Christos! / Luna venea după El în celulă / Și-l făcea și mai înalt și mai trist”), asemănările sunt izbitoare (vezi și prefețele noastre la *Poemele nemurii* de Vasile Militaru, 1995, și *De sub tăvălug*, de Ilie Tudor, 2004).

Prezența Mântuitorului și a lui Dumnezeu în gulagurile comuniste din Țară sau din Serbia depășește semnificația pur creștină, El „nu înseamnă numai forță divină, ci și Omul care a îndurat chinuri pămăntene și o moarte cumplită în numele adevărului de care nu putea să se dezică. Iisus devine, astfel, simbolul rezistenței împotriva Răului din infernul închisorilor pentru deținuții politici”, scrie Aurelian I. Popescu, și el „beneficiar” al acestor închisori, în prefața la antologia *Poezia în cătușe* (Craiova, Editura Omniscop, 1995, p. 135).

Caznele eroului romanului *Temă pentru acasă* sunt aceleași pe care le-a îndurat cosângenii săi din Țară: Nichifor Crainic, Radu Gyr, Petre Țuțea, Mircea Vulcănescu, monseniorul Vladimir Ghica, părinții D. Stăniloae și Bartolomeu Valeriu Anania, Al. Mironescu, Mircea și Dragoș Morărescu, I. D. Sîrbu, A. Ciurunga, V. Militaru, D. Ciurezu, N. Steinhardt, V. Voiculescu, Radu Ciuceanu, C. C. Giurescu, Gh. Brătianu, Teodor Mihadaș etc., etc. Suferința cunu-

nată cu credința, nădejdea și iubirea i-a adus pe acești martiri ai libertății pe „calea regală a mântuirii” (Petre Țuțea). *Jurnalul fericirii* lui N. Steinhardt, care reconstituie ca și romanul lui N. Dabija, experiența carcerală, sugerează, cum afirmă cu temei Eugen Simion (în *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. III. *Diarismul românesc*, p. 366), „indirect soluția mistică și, mai mult, dovedesc că, însoțit de credință, individul iese întărit, moral și spiritual din încercarea detenției”.

Revenind la romanul lui Nicolae Dabija, *Temă pentru acasă*, dedicat „intelectualității basarabene din toate timpurile”, el este reprezentativ pentru destinul neamului românesc, de cele mai multe ori aflat în situații-limită, nevoit nu numai să supraviețuiască în condiții vitrege, inumane, dar să nu facă rabat demnității umane. Profesorul de literatura română, școlit la universitatea ieșeană, Mihai Ulmu, este arestat chiar în timpul predării unei teme eminesciene, într-o zi fatidică: 28 iunie 1940, când Stalin, „tătucul” copiilor, a ordonat ca Basarabia și Bucovina să intre în închisoarea cea mare, în U.R.S.S.

„Bucurați-vă! De acum încolo sunteți liberi”, le-a ordonat ofițerul sovietic însărcinat de Stalin cu binele popoarelor, înlocuind tricolorul românesc cu secera și ciocanul bolșevic. Arestat și umilit în fața elevilor săi, producând un șoc, o „neliniște oarbă”, acuzat, ulterior, de a fi agent al serviciilor secrete românești, americane, engleze etc., că vrea să destrame, prin Eminescu, Uniunea Sovietică, Mihai Ulmu este imbarcat, ca și alți indezirabili, în vagoane de vite și dus în Siberia spre reeducare. (Închisoarea de la Pitești din perioada stalinistă este de sorginte siberiană). Veridicitatea descrierilor atmosferei acestei închisori din închisoare (Siberia din URSS) este punctul forte al romanierului. Ajunși la destinație, deținuții vii sunt separați de cei care au murit în vagoane, sunt repartizați și împroprietăriți cu câte o roabă, pe care o iubesc „ca pe o soție rea: știe că nu poate trăi cu ea, dar nici fără dânsa”. În Siberia, iadul este pretutindeni, „e fără de margini”, unde diavolul nu te așteaptă cu cazane de smoală, ci te pândește în frig și zăpadă”, în Siberia te veghează nu numai temnicherii ci și moartea. În Siberia, dragostea este interzisă, fiind un sentiment meschin. „În clipa în care l-am desființat pe Dumnezeu, noi am desființat și dragostea, această prejudecată burgheză”, se laudă cu această „realizare”, colonelul-comandant al închisorii, Kudreavțev „omul-fără-chip”, un Țurcanu piteștean în variantă sovietică, sau invers.

Nu numai dragostea este prohibită, dar și credința în Dumnezeu, astfel încât preotul Ioan Florenski (ajuns aici pentru că s-a opus canonizării lui Lenin) se poate întâlni cu Dumnezeu doar în gândurile sale, motiv de invocare a Tatălui ceresc de a le da puterea să suporte suferința, căci „omul devine tare prin suferință. Ea face parte din puținele bucurii ale morții”.

Asemeni deținuților politici din România, personalități marcante ale vieții politice, militare literare, religioase sau științifice, rugăciunea nu putea fi interzisă, în ciuda măsurilor inumane ale temnicherilor. Carcera devine chilie, în care „spațiul îngust și singurătatea sunt cele mai prielnice rugăciuni”. „De multe ori în acea cămăruță rece

și umedă – se confesează părintele Ioan Florenski – am auzit adesea respirația lângă umărul meu. Acolo și întunericul, și frigul și tăcerea, și foamea te ocrotesc, te ajută să comunici mai bine cu cerurile. De multe ori am zis: binecuvântată să fii, închisoare! Pentru că tu m-ai ajutat să găsesc drumul cel mai scurt către Atotștiitorul. Pentru că tu m-ai învățat să-mi fie frică de Dumnezeu, și nu de oameni, care cel mult mă pot omori”.

În Țară, în închisorile staliniste, asemeni celor din URSS, deținuții politici urmau indemnul eminescian, conform căruia „prin rugăciune și umilință se întărește mușchiul inimei noastre, de putem suporta durerea” (mss. 2275 B).

În Siberia cea reală, descrisă cu măiestrie artistică de N. Dabija, lumea este pestriță, „oamenii nu sunt răi, ei sunt doar înrăiți. Iar răutatea se contaminează, ea e o boală”. Oamenii acestui lagăr siberian sunt de diverse profesii și etnii, religii și mentalități. Hrițko e ucrainian din Polonia care se ceartă, zilnic, cu sieși; Gheorghi al II-lea se crede regele Bulgariei; Drezda a fost arestat și învinuit pentru „omisiune de denunț”, ca scriitorul și filosoful I.D. Sîrbu (cel omis fiind... Ștefan Aug. Doinaș); Șagov e pictor; Hudic e condamnat pentru că n-a avut grija orățăniilor care au zburat în fața mașinii lui Beria, punându-i viața în pericol; Galin este arestat pentru deținerea cărții „Motanul încălțat”; Nekrasov este închis pentru că i-a cerut lui Stalin o temniță mai mare; Lott a fost negustor de... vorbe; filosoful Ozea Mendelstam și academicianul Sorokin sunt condamnați doar că erau savanți. Lumea temniței de la Zarianka este: „Felurită. Ciudată. Amară. Voiasă. Deznădăjduită. Pasionată. Ridicolă. Necăjită. Zămbitoare. Tristă. Zgomotoasă. Indiferentă. Nerăbdătoare. Tăcută. Vorbăreață”.

Toți aceștia, în strategia bolșevică, nu mai sunt oameni, ci simple numere, își uită numele, pe care le preiau torționarii, ajung să se teamă mai mult de viață decât de moarte, sunt rupți de realitate, libertatea este un cuvânt obscen, care se reînvață greu după eliberare, nu le rămâne disponibil decât singurătatea interioară și evadarea prin moarte, pe care o dorea și Mihai Ulmu

(„Vei muri, dar nu când vei dori tu, încep să urlu colonelul, ci atunci când vom dori noi”). De aceea, rugăciunea: „Doamne, nu-mi lua deznădejdea” este aici mai profundă decât în afară.

Dar, în același univers carceral există și deținuți de drept comun, cum este Jorj Odesa, plătit de temnicheri să-l ucidă pe Mihai Ulmu în schimbul unei perechi de pâslari; există și câini dresați să ucidă, iar în afara lagărului conviețuiesc oameni liberi, precum Moș Mazari, care este plătit să-i prindă și să-i predea pe eventualii evadați doar pentru un sac de făină sau zahăr, astfel încât, în acel spațiu, libere sunt doar păsările cerului.

Figura colonelului Kudreavțev este tipică pentru orice torționar, fie el de tip stalinist sau nazist și acesta este încă un merit al lui N. Dabija. Pentru călău, lagărul este o binecuvântare, o școală de reeducare, unde lupta ideologică se ascute, ca în romanul *Japița* lui Marin Sorescu (aici, un personaj face, voit, confuzia între lupta de clasă cu lupta de-acasă, „c-așa vrea tătu-cul”). În lagăr, țipă torționarul, „vom transforma sudoarea voastră în aur. Voi veți face șosele prin care va curge aurul către inima țării”. Omul fără chip visa ca închisoarea să-i poarte numele, iar ideile din prelegerile sale în stil și scop stalinist au darul de a înfiora pe oricine: „orice semnătură a mea decide soarta a mii de oameni. Scrisul vostru ce decide?” îi întreba el, schizofrenic, pe deținuții intelectuali, conchizând: „omul nu trebuie învățat *cum* să gândească, el trebuie învățat *ce* trebuie să gândească”. Cu cinism nemăsurat, le ordonă nefericiților întemnițați să fie fericiți. Din păcate, spusele torționarului au fost adevărate în istorie și nu numai la noi.

Și în privința lichidării creștinismului, torționari de teapa lui Kudreavțev se credeau atotputernici și, temporar, chiar au fost: „Păcat, bă, că acest Iisus, al vostru n-a căzut pe mâinile mele. Dacă Iisus ar reveni pe pământ, aici la Bezbojenka, eu aș ști cum să-l răstignesc din nou, astfel încât să nu mai învie niciodată [...] Ce lipsă de imaginație la cei care l-au bătut în cuie pe răstignire, dându-i și dreptul de a vorbi de pe

cruce în fața unei mulțimi de martori. Eu aș fi găsit cum să-l ucid profesionist”. Și, într-adevăr, temporar, Iisus a fost ucis profesionist. Transformarea bisericilor și mănăstirilor din Basarabia și Bucovina în depozite sau închisori nu înseamnă tot o ucidere profesionistă a Sa?!

În Epistola întâia către corinteni, Sfântul Apostol Pavel definea iubirea: „iubirea răbdă, îndelung; iubirea se dăruie, ea nu invidiază; ea nu se trufește, nu se îngâmăfă; ea nu se poartă cu necuviință, nu-și caută pe ale sale, nu se întărește, ci de adevăr se bucură; pe toate le suferă, pe toate le crede pe toate le nădăjduiește, pe toate le răbdă”. Dintre cele trei căi pe care trebuie să le străbată bunul creștin adică credința, nădejdea, iubirea, Sfântul Apostol Pavel (fratele Sfântului Apostol Andrei care ne-a creștinat), pe care creștinii l-au așezat în vârful Columnei lui Traian de la Roma, consideră că cea mai puternică dintre aceste trei virtuți teologice este iubirea (*Biblia*, în traducerea lui Bartolomeu Valeriu Anania, 2001, p. 1651).

Pe acest fundament așează romancierul Nicolae Dabija iubirea dintre Mihai Ulmu și fosta sa elevă din localitatea basarabeană Poiana, Maria Răzeșu, deși dragostea era interzisă cu desăvârșire în orașelul de penitenciare, Zarianka. Ca în romanul *Adela* al lui Garabet Ibrăileanu, eleva se îndrăgostește sincer și profund de profesorul său, la baza acestei iubiri fiind și identitatea de idealuri și chiar dragostea pentru Eminescu. O dragoste puternică care o marchează adolescentin și o determină să-l caute și în infernul siberian, unde se angajează, inițial, ca spălătoare, după ce străbătuse nesfârșitul drum din Basarabia până în Siberia în căutarea dragostei pure și a fericirii, o dragoste petrecută într-un timp anistoric, când „era război și Basarabia se afla acum în altă țară”.

Doar șapte ani (cifra benefică) a durat dragostea lor, concretizată prin nașterea lui Mircea Ulmu-Răzeșu, dar ea, dragostea, a învins iadul carceral, iar pedepsele Maria le primește cu blagoslovire, își începe o nouă viață, „viața ei adevărată”, șapte zile trăite plenar, în dragoste pură: „Ceea ce fac simt pentru el nu e dragoste. E ceva mai mult. E

un foc ceresc, un sentiment din cele care te împreună cu cerul și face să te simți Dumnezeu”. Flămânzi de dragoste, cei doi iubiți au conceput un copil, considerat în lagăr ca fiind „din flori”. Nici față de acești prunci, temnicipii cu ordin de la Moscova nu aveau nicio milă. Când împlineau doi ani, acești „copii ai lui Stalin” erau mutați într-o colonie-creșă, iar mamele readuse în temniță.

Încercările celor doi de a evada au fost sortite eșecului; în plus, li s-a suplimentat anii de detenție, Mihai însumând 24 de ani, 8 luni, 3 săptămâni, 2 zile, 8 ore și 30 minute, iar Mariei nu i se permite să evadeze nici măcar din ea însăși. Singura evadare era posibilă doar prin moarte, cum s-a întâmplat în cazul ei.

Moartea lui Stalin la 5 martie 1953, orele 3,00 a fost o binefacere pentru întreaga omenire; în schimb, deținuții siberieni nu erau pregătiți pentru libertatea cea reală, piețele publice li se păreau prea mari. Libertatea se învață, cu adevărat, greu, ei încearcă să învețe a redeveni oameni liberi.

Întoarcerea lui Mihai Ulmu, alături de fiul său, Mircea, la Poiana, este emoționantă. În clasa din care fusese arestat, foștii elevi, acum maturi, îl așteaptă pentru finalizarea orei de literatură română și pentru a-și primi tema pentru acasă: „A fi om – o artă sau un destin?”

Profesorul lor le-a cultivat însă ideea demnității umane: „Turma nu are demnitate, chiar dacă atacă sau se apără. Omul o are și atâta timp cât nu o părăsește, el nu poate fi învins”. La întoarcerea sa din lagăr, profesorul constată că lecția despre demnitate a fost învățată și datorită vitregiilor vremii. Dar întrebarea pe care romancierul o pune: „A fi om – o artă sau un destin” este o tulburătoare și incitantă și la ea trebuie să meditam oriunde și oricând.

Prin acest strălucit debut ca romancier, Nicolae Dabija se dovedește a fi un scriitor total și un model uman. Traducerea acestei cărți în limbi de circulație internațională l-ar aduce, după opinia noastră, în apropierea unui binemeritat Premiu Nobel, ceea ce ar fi o mândrie națională și o dovadă că literatura română nu vine cu firimituri la masa marilor literaturi ale lumii.